

The search for a philosophical language capable of conveying the experience of responsibility of a radical nature is in no way an exclusively Russian project. The overcoming of the possible, and of the limits of every human per-

spective, is a theme in many philosophical traditions. In the history of European thought, this theme is one of the encounter between the philosophy of reason and the theology of the Christian church.

LITTERATUR

Olle Larsson och Elisabeth Wåghäll Nivre: *Reformationstiden — Kultur och samhällsliv i Luthers Europa*. 264 sid. Studentlitteratur, Lund 2001. — Berndt T. Oftestad: *Tro og politikk — En reformasjonshistorie*. 240 sid. Universitetsforlaget, Oslo 2001.

Denna anmälan avser två böcker om reformationstiden. Om den första säger baksidestexten: «Boken riktar sig främst till studenter vid universitet och högskolor i ämnen som historia, idéhistoria, religion och tyska, men är givande för alla med intresse för denna tid». Om man bortser från forskare inom fältet tror jag detta stämmer. Boken är lättläst och populärt hållen. Ingen av författarna är teolog. Olle Larsson är historiker och Elisabeth Wåghäll Nivre germanist (språkvetare som sysslar med tyska). Detta märks på framställningen. Inte så att felet är fler men frågeställningarna är delvis andra. Ett av de grövsta felet är f.ö. rent historiskt: det är sammanblandningen av Maria Tudor och Maria Stuart (s. 62). Den förra var drottning av England 1553–1558, den senare drottning av Skottland 1542–1567. Båda var romerska katoliker och alltså motståndare till reformationen, men i övrigt hade de inte mycket mer än namn och kön gemensamt. Felet återkommer i den kronologiska översikten ss. 74–77, som annars ger en god bild av aktörerna i skeendet under trehundra år (c:a 1320–1633).

Halva boken består av en historisk genomgång av den europeiska och svenska reformationen. Också motreformationen eller den katolska reformen behandlas. På Harvard University Press utkom nyligen: *Trent and All That: Renaming Catholicism in the Early Modern Era*, ett värdefullt bidrag till diskussionen om hur man rätteligen bör benämna denna fas i kyrkans historia. Vilket namn man väljer vittnar ofta om en bedömning av företeelsen. Författaren, John W O'Malley, förespråkar «tidigmodern katolicism», då det innefattar alla aspekter: motreformation, katolsk reform, tridentinsk era och konfessionell era. Mötet i Trient var inte bara en reaktion på reformationen utan också på det kyrkliga förfallet. Därför kan det vara bra att

använda en mer neutral term. Jag instämmer i detta och accepterar termen. Tyvärr har boken inte beaktats här, trots att tre av O'Malleys böcker finns med bland lästipsen. En stor förtjänst med boken är annars just dessa lästips till varje avsnitt. Dessutom avslutas boken med en tredje del, tjugofem sidor källor och litteratur. Den intresserade får alltså god hjälp att söka sig vidare, trots att boken saknar notapparater. Del 2 är en samling texter från 1500-talet av blandad karaktär. Där finns avsnitt ur reformatorn Bucers skrifter, delar av 1571 års kyrkoordning och en visitationsordning för Växjö stift från 1596 (tryckt 1605) samt folkläsnings som «Boken för resor med vagn» och «Historien om doktor Johann Faust». Dessa texter ökar bokens värde avsevärt.

Berndt T. Oftestad, den nyligen till katolicismen konverterade kyrkohistorieprofessorn vid Menighetsfakultetet, har skrivit en bok av helt annat slag. Det går inte att ta miste på att det är en teolog som för pennan. I sitt förord tackar Oftestad sina inspiratörer. Bland dessa spelar Bengt Hägglund en framträdande roll. Boken är tillägnad Oftestads tidigare kollega Åge Holter, som också tackas i förordet. I sin inledning tecknar Oftestad kortfattat händelseförloppet och ger därefter en forskningsöversikt i populär form (namnen finns i noterna längst bak i boken). Kapitel 2 behandlar «Reformasjonen — budskap och förändring». Oftestad påminner om att ropen om reformation ljöd från många håll vid den nya tidens ingång. Att återvända till det ursprungliga uppfattades som en nödvändig förnyelse. Redan tiggardomarnas framväxt på 1200-talet med det «apostoliska» fattigdomsidealet var ett uttryck för detta. När Luther framträdde strax före 1520 blev frågorna om auktoritet och legitimitet brännande. Alla försök att återupprätta enheten misslyckades och Västeuropa hade inte längre en «religion» utan flera, som bekämpade varandra. Konfessionalismens tid var inne. Det är vägen dit som Oftestad skildrar. Framställningen är i huvudsak kronologisk. Oftestad betonar genomgående att reformatörerna med Luther i spetsen inte menade sig komma med något nytt. För Luther var det lika viktigt att distansera sig från den

radikala reformationen som från påvedömet. Avgörande för reformationens legitimitet blir därför Skriftens auktoritet och uppfattningen att den lutherska tolkningen av Skriften är den som framgår av själva texten. Att hävda Skriftens klarhet är därför viktigt. I generationen efter Luther blir lutherdomen en konfession, liksom påvekyrkan blev det vid Trientkonsiliet.

Oftestad sammanfattar i bokens sista mening: «Reformasjonen blir på den måten en radikal konsentrasjon (og reduksjon) av kristendommen til et spørsmål om den enkeltes frelse og dens så vel eskatologiske som konkrete dennesidige forankring i den historiske gitte bibeltekst». Han betonar den obestämda formen i bokens titel, att han presenterar en reformationshistoria, inte reformationshistorien. Framställningen är täckande, men inte heltäckande. I det kan man bara instämma. På tvåhundra sidor är något annat inte möjligt — för det skulle krävas ett livsverk, om det vore nog. I den bokflod som sköljer över oss av reformationshistoriska framställningar kan denna knappast betecknas som epokgörande. Så är det inte heller en detaljundersökning som bygger på noggrann källforskning. Som en god, personligt skriven översikt på ett skandinaviskt språk förtjänar boken också svenska läsare. Något standardverk som ersätter andra framställningar är den inte. Men noter och litteraturförteckning gör den till mer än en rent populär bok. Själv föredrar jag att få noterna serverade på samma sida, men det är en smaksak. Gör placeringen längst bak boken mer lättläst för lekt eller lärd överväger givetvis fördelarna. Kanske lockas någon att gå vidare och då fyller de sitt syfte.

K. F. Fernbom

Peter Brown: Augustine of Hippo: A Biography (A New Edition with an Epilogue). XIII+548 sid. Faber and Faber, London 2000. — Trond Berg Eriksen: Augustin — Det urolige hjerte. 350 sid. Universitetsforlaget, Oslo 2000.

Peter Browns redan klassiska verk om Augustinus från 1967 har präglat bilden av den nordafrikanske kyrkofadern under ett tredjedels sekel. När den nu utkommit i ny upplaga har själva huvudtexten klokt nog inte reviderats. Uppdateringen har skett i form av en omfattande epilög (ss 441–520). Denna anmälan gäller enbart denna del. Knappt hälften av epilögen upptas av «New evidence». Här presenteras Divjakbrevet, upptäckta 1975, och Dolbeau-predikningarna, upptäckta 1990. Anledningen till att dessa dokument upphört att kopieras vid den tid då boktryckarkonsten kom till Europa och bara är bevarade i vardera ett exemplar diskuteras. Brown menar att detta beror på att de är alltför jordnära och tidsbundna för

att passa in i den bild av Augustinus som växte fram. De var helt enkelt inte intressanta för eftervärlden. Det är först i vår tid vi kan läsa dem med förnyat intresse. Genom dem lär vi känna en mindre auktoritär figur än den Brown presenterade på 1960-talet.

Det andra avsnittet av epilögen behandlar «New directions». Här redogör Brown för den forskning som gjorts sedan första upplagan av hans bok kom ut. När han började arbeta med sin biografi 1961 gick han till böcker från 1600-talet, närmare bestämt Augustinus samlade verk, utgivna av munkarna i Saint-Maur 1679-1700, och Lenain Tillemonts «Mémoires pour servir á l'histoire ecclésiastique», från 1693–1712. Om den senare säger han: «If he was good enough for Gibbon, he was good enough for me». Tillvägagångssättet var ingalunda antikverat på sextioalet, men vid sekelskiftet finns helt andra möjligheter att nalkas kyrkofadern. Han börjar med att nämna A. M. La Bonnardières omdatering av dennes predikningar och Othmar Perlers redogörelse för dennes resor. Därefter berättar han ingående hur han själv tänkte under utarbetandet av sin biografi, den av Henry Chadwick kallats en «biography without the theology», ett omdöme som Brown själv kallar «a fair judgement». Han menar dock själv att den största bristen i hans bok är avsaknaden av de vidare vyerna, av den bakgrunds- och omvärldsteckning som nu är möjlig. Av tradition har man ställt in Augustinus i raden av de stora andarna. Man har jämfört hans tänkande med tidigare kyrkofäder eller med hedniska filosofer, men hans samtida biskopskolleger och församlingsmedlemmar eller meningsmotståndare har knappast alls beaktats. De nyupptäckta dokumenten kan, tillsammans med senare årtiondens forskning, ge en ny belysning av Augustinus i sin samtid. Peter Brown hjälper i sin epilög läsaren att upptäcka detta. Denna klassiker har alltså fått ett ännu högre värde i den nya upplagan och recensenten kan inte säga något annat än: «Tolle, lege!» (Tag och läs!).

Idéhistorikern Trond Berg Eriksen inleder med en tidsbild: «Konstantin den stores århundre». Om någon enskild man satt sin prägel på 300-talet är det just kejsar Konstantin. Men också Julianus Apostata förändrade historien under sina korta år som kejsare. Eriksen menar att det först efter hans tid var möjligt att som Ambrosius hävda att kejsaren som kristen var underställd biskopens myndighet. Theodosius tvangs be om förlåtelse för sin grymma hämnd och detta fick långt större efterverkningar än Canossavandringen. Kapitel 2 handlar om «Kirken i Nord-Afrika» och tar bl. a. upp donatismens framväxt. Först i det tredje kapitlet blir Augustinus huvudperson. Hans liv kan inte återges här men Eriksen gör hela tiden värdefulla randanmärkingar, utan att förlora huvudinriktningen. När han skriver om Augustinus skoltid tar han